

Personnavn i eldre tid

Av *Frode Myrheim*

Innledning

En kan på en måte si at fornavnet og farsnavnet i eldre tid var det som i dag er personnummeret. Med andre ord var det dette som i offentlige skattelister og kirkebøker var folks offisielle identitet overfor styresmaktene. Eksempler på navnebruk i eldre tid fra Høland er Syprian Helgesen (ca. 1631-1679) og Marte Gudbrandsdatter (ca. 1632-1727) – brukere av Riser. Syprians farsnavn bar han fordi han var en sønn av Helge. Likeledes het Marte *Gudbrandsdatter* fordi hun var en datter av Gudbrand. Farsnavnet fortalte med andre ord hvem man var sønn eller datter av, slik tilfellet fortsatt er på Island. Bruken av farsnavn holdt seg i alle fall helt inn på slutten av 1800-tallet. Først med navneloven av 1923 blei det påbudt å ta et fast etternavn. Riktignok hadde adel- og embetsfolk allerede i mellomalderen brukt etternavn, og det ser ut til at vanlige folk fra slutten av 1800-tallet begynte med etternavn. Slik sett kan jo navneloven ses på som en bekreftelse av daværende praksis.

Skrift og tale

Et problem som alle slektsgranskere kommer borti er at et og samme navn skrives på mange ulike måter i eldre kjeldemateriale som for eksempel kirkebøker, og dette kan nok virke forvirrende på mange. I eldre tid fantes det inga rettskrivingsnormer og et og samme navn kunne til og med i det samme dokumentet bli skrevet på ulikt vis. Av og til kan det se ut til at skrifterne har lekt seg med navnet, og de har føyd til bokstaver som strengt tatt ikke hørte heime i navnet. Eksempler på dette er mannsnavna Ola og Hallvord – blant de mest populære i Høland på 1600-tallet – der *Olluff* og *Halfuord* er vanlig i skrift. Likeledes er det vanlige kvinnenavnet Berte ofte gjengitt som *Berette*. Utover på 1700-tallet er det en klar tendens til mer normalisering, slik at et og samme navn nå blir skrevet noenlunde likt, men fortsatt kan skrivemåten variere en hel del. For Ola, Hallvord og Berte vil det i de fleste tilfeller henholdsvis si *Ole*, *Halvor* og *Berthe* i skrift.

I eldre tid var analfabetisme svært utbredt og de skriftformene vi finner i kildene er som regel ikke skrevet av personene sjøl, men av prest, fut eller anna skrivefør person. Ofte er også skriftformene svært avvikende fra navnets uttale. Eksempler på det er det før nevnte navnet Ola som blei uttalt med tjukk-l – seinest fra 1500-tallet – over store deler av Norden. Et anna eksempel er mannsnavnet som i gammalnorsk hadde forma Sigurðr og som seinest på 1500-tallet på Østlandet hadde fått forma Sjurd, altså med tjukk-l uttale. Dette navnet skrives i eldre tid ofte som *Siffuert* og *Syver*, og det er her grunn til å tru at skriftforma med *Syv-* har oppstått fordi man har tenkt – feil – på tallordet sju, slik man kunne tru av uttalen.

Noen navn er det knytta et spesielt problem til ved at de blei brukt av både kvinner og menn. Eksempler på slike navn er Helge, Tore, og Brynhild/Brynild. De to første navna er ofte skrevet som Tore og Helge enten det er mann eller kvinne det er snakk om. Årsaken til det er nok den at uttalen av navnet var identisk for manns- og kvinnenavnet. I vår samtid kan nok dette virke litt rart, men tenker vi oss litt om har vi jo slike navn i dag også, slik tilfellet er med Kim.

Sjøl om de to navna blei skrevet likt og uttalt likt hadde de ikke det samme opphavet, da det kvinnelige Helge og Tore navnet har sitt opphav i henholdsvis det gammalnorske *Helga* og *Þóra* og det mannlige Helge og Tore navnet har sitt opphav i henholdsvis det gammalnorske *Helgi* og *Þórir*. Seinest på 1500-tallet har disse formene smelta sammen i uttale formene Hælje med tjukk-l og Tore.

Problemet med det tredje namneparet er av en litt anna karakter, da det her kun var skriftformene som var identiske, mens uttalen var forskjellig. Trolig har den tradisjonelle

uttalen av mannsnavnet vært *Brønnell* slik navnet til Brynhild Nybakk (1895-1969) blei uttalt, mens kvinnenavnet trolig har vært uttalt som *brynill* med lang-y.

I daglig bruk var nok farsnavnet lite brukt og det var nok her svært vanlig med fornavn og stedsnavn eventuelt tilnavn som for eksempel Rev Ola, som i offisielle dokumenter har fått sitt navn skrevet som *Ole Svendsen* (1785-1869) (se for øvrig artikkelen Rev Ola).

Komnes brevet fra 1311

De eldste navna vi kjenner fra Høland er i et brev som blei satt opp på Komnes den 5. juli 1311.¹ De som er nevnt i dette brevet er som følgende: Sigurd prest på Løken, Solmund på Herset, Jon knapper, Gunnuly på Knoll, Andres på *Nordby*², Grim hvit, Torer lagmann, Torvard skake, Sigurd kings, Åsulv Skreppstad, Gudleiv Trondsson, Håkon Naddum, Otrygg Løri, Arne Gardsvik, Jon Fosser, Arnbjørn Ilebekk, Rove Ilebekk, Eivind Skreppstad, Jon Gromsrud, Stein Komnes og Jon Hole.

Navneutvalget er ikke stort, men det er påfallende at Olav, eller Ola som det seinere kom til å hete, ikke forekommer en eneste gang. Derimot bæres Sigurd av to menn – hvorav den ene var presten på Løken. Dette er ikke overraskende, da det var det vanligste mannsnavnet i Norge på denne tida. Ellers er det verdt å merke seg at Jon bæres av ikke mindre enn tre menn allerede på dette tidspunktet. Sammen med Andres utgjør de kristne navna i dette brevet nesten en femtedel. I dette brevet er også de sjeldne navna Otrygg og Rove nevnt; navn som ikkje er kjent siden. Det er kun en av disse mennene som er nevnt med farsnavn, 15 er nevnt med gardsnavn og 5 er nevnt med tilnavn eller yrkestitler. Det vanlige i slike diplomer er at man enten er nevnt med gardsnavn eller farsnavn og dessverre ikke begge deler. Kanskje så man det ikke som maktpåliggende å nevne mer enn det som strengt tatt var nødvendig for å identifisere personene i samtida, men hva som er årsaken til at noen er nevnt med farsnavn og andre ikke er det vanskelig å vite.

Eksempler på uttale og særegne navn fra Høland

Som ellers i landet var Ola, Per, Nils, Hans, Marte, Berte, Kari vanlige, men når det gjelder særegenhet er det vel inga som kommer opp mot mannsnavnet Syprian. Det antas at dette navnet har kommet til oss fra Italia og gjennom presteslekta Floor i Høland på 1500-tallet.³ Trolig var den første navnebæreren av dette navnet Syprian Augustinusen Hemnes som bl.a. er nevnt ved kongehyllinga i 1610. I dag er det kun en som bærer navnet i Høland, som annet fornavn. Det er derimot ingen som bærer navnet som eneste fornavn. Syprian Bjerkholt (1915-2006) var en av de siste i Høland med dette navnet, der den tradisjonelle uttalen *Seppriann* blei brukt.

Ved gjengjerden i 1528 er det på Østby en bruker som har fått navnet sitt gjengitt som *Trydug*.⁴ Dette navnet er også kjent i Høland tilbake til *Pryryker a Bæirisio* og *Pryrykær Gudmundr son* i 1356,⁵ og det er grunn til å tru at det her kan være slektskap ettersom dette navnet var svært sjeldent. Navnet går tilbake på det norrøne *Prýðríkr* som er kjent fra Dynnasteinen på Hadeland fra 1000-tallet.

Et anna navn som hadde en viss utbredelse i eldre tid var mannsnavnet Skjøller, trolig av norrønt *Skjoldolfr/-ulfr* (den første o-en er en o med kvist, med uttale lik å i norrønt). Trolig var den siste bæreren av dette navnet i Høland, Skjøller Olsen (ca. 1707-1774). Navnet er skrevet på ulike måter som *Skiellor* i kirkeboka i 1736 og 1738, mens det i 1774 er skrevet

¹ Diplomatarium Norvegicum (DN) VI, nr. 80.

² Det er ukjent hvor dette Nordby lå, men det kan ha ligget i nærheten av Østby og Vestby. Disse tre gardene kan derfor tidligere ha utgjort en større gard i dette området.

³ Ottesen, Odd: *Augustinus Frantssøns etterslekt (Del B)* i *Norsk Slekthistorisk Forening*. Spesielt s. 16.

⁴ Norske Regnskaper og Jordebøker, bind. IV, hefte 1. s. 234.

⁵ DN II, nr. 330.

som *Skiellou*. I kirkeboka for Rødnes fra 1774 er navnet skrevet som *Schiøller*, og det kan være grunn til å tru at uttalen har vært noe i nærheten av dette.

Ellers er *Peder* en skriftform der uttalen har vært *Per*. *Laurits*, *Lasse*, *Laers* og *Lars* er skriftformer for uttalen *La-ars*, altså en uttale der man først sier *la*, med lang *a* og så *ars* med en tjukk-*s* lyd og stutt *a*.

Skriftforma *Ouden* i 1795 vitner vel om en uttale *Auen* av det norrøne *Auðun*. Kvinnenavnet *Borrille* i 1723 kan ha vært uttalt *børill*, av norrønt *Borg(h)ildr*, og *Groe* i 1647⁶ og 1753 vitner vel om en uttale *gro*, med lang *o* av det norrøne kvinnenavnet *Gró/a*. *Janicken* i 1719 har vel trolig vært uttalt omlag slik det blei skrevet.

Litt navnestatistikk

Jo lenger tilbake i tida man kommer jo vanskeligere er det å sette opp navnestatistikk. Det er egentlig først med kirkeboka fra 1719 man kan si noe med nøyaktighet om hvor mange som til en hver tid blir døpt med det og det navnet. Det ligger derimot utenfor denne artikkelen å ta for seg kirkeboka. Derimot skal det gis to eksempler fra 1600- og 1700-tallet. Fra 1600-tallet er Skattematrikkelen fra 1647 brukt og fra 1700-tallet er Ekstraskatten fra 1762 brukt. Dessverre er ikke disse kjeldene helt sammenlignbare fordi den første kun er ei skatteliste over nesten bare menn, og altså mansnavn. Det er også grunn til å tru at det har vært flere navn i bruk på dette tidspunktet, og at Skattematrikkelen dermed bare gir et minimum av navn. Sjøl om kvinnenavna er svært få i forhold til mansnavna er de tatt med. I 1762 derimot er fordelinga mellom kvinne- og mansnavn mer jevnt fordelt. Heller ikke Ekstraskatten er noen komplett oversikt over alle personer i Høland, men kun de som er over 12 år. Både for Skattematrikkelen og Ekstraskatten gjelder at den reelle prosentandelen av de minst brukte navna vil være noe usikre.

Et anna problem er sammenblanding av navn som ligner en del på hverandre. Dette gjelder spesielt kvinnenavna *Mari*, *Maria/e*, *Maren* og *Marte*. Den innbyrdes fordelinga mellom disse navna er derfor noe usikker. Det samme er tilfelle med mansnavna *Tord*, *Tore* og *Torer*. I denne statistikken er *Tore* og *Torer* ført sammen, men også her er den innbyrdes fordelinga høyst usikker ettersom disse navna trolig er blanda sammen.

Skattematrikkelen 1647:

Alv.....	1	Angjer.....	1
Amund.....	1	Berte.....	1
Anders.....	4	Gjørel.....	1
Arne.....	3	Gro.....	1
Asbjørn.....	1	Mari.....	1
Aslak.....	1	Marte.....	1
Bent.....	1	Til sammen.....	6
Bjert.....	1		
Bjørn.....	2		
Brynil.....	3		
Børge.....	4		
Dyre.....	1		
Embret.....	3		
Einer.....	1		
Erik.....	3		
Even.....	3		

⁶ Skattematrikkelen 1647 II Akershus fylke. Universitetsforlaget 1969.

Gudbrand.....	3
Gudmund.....	1
Gullik.....	1
Gunner.....	6
Guttorm	3
Iver	2
Hallvord.....	12
Hans.....	5
Helge	1
Helle	2
Henrik.....	2
Jens.....	1
Johannes	2
Jon	4
Jørn	3
Klaus.....	2
Kristen.....	1
Kristoffer	3
Knut.....	1
Kurt.....	1
Lars.....	3
Mats.....	2
Mons.....	3
Nils	3
Odd.....	1
Ola.....	11
Per.....	9
Reier	1
Sakarias	1
Sjurd	2
Sven.....	3
Tarald	5
Torbjørn.....	1
Tord	2
Tore	3
Torgjer.....	1
Torkjell	1
Tormod	1
Torsten.....	8
Truls	1
Tøllev	1
Åsmund	1
Til sammen.....	153

Som det framgår av tabellen ovenfor er Hallvord – litt overraskende – det mest brukte navnet med ca. 8 %, deretter følger Ola med ca. 7 %, fulgt av Per med ca. 6 % og Torsten med ca. 5 %. Ved midten av 1600-tallet ser det derfor ut til at nesten 30 % av alle menn i Høland bar ett av disse navna.

Sjurd navnet som var det mest brukte navnet i diplommet fra 1311 er nå langt nede på lista, og bæres kun av ca. 1 %.

Ekstraskatten 1762

Mannsnavn

Abraham	3
Albret.....	3
Amund.....	14
Anders	55
Andor.....	1
Andreas.....	1
Arne.....	9
Asbjørn.....	1
Askjell	1
Aslak.....	1
Auen	2
Bent	1
Børge.....	12
Bjørn.....	1
Brynil.....	12
Daniel	2
Dave	1
Didrik	1
Edvart	1
Endre	1
Embret.....	9
Erik	28
Erland	5
Esaias.....	1
Even.....	8
Frans.....	1
Gotfred	1
Gudmund.....	6
Gudbrand.....	29
Gullik.....	2
Gunner.....	6
Hallsten.....	1
Hallvord.....	26
Hans.....	45
Helge	1
Helle	4
Henrik.....	2
Hermann	2
Håken	7
Ingemar.....	1
Ingvoll	1
Iver	1
Jakob.....	9
Jens.....	17
Johan Ditlev.....	1
Johan Jokum.....	1
Johan Kristian.....	1

Kvinnenavn

Abigal	1
Adriane	1
Amborg.....	1
Anne.....	114
Anne Barbro.....	1
Anne Margrete	2
Anne Maria	4
Anne Sofie	3
Anniken.....	2
Barbro	8
Berte.....	86
Berte Maria	1
Bol.....	5
Borhild	1
Brynhild	1
Dorte	21
Eli.....	41
Elen Maria	1
Else	2
Ertemutta.....	1
Everine.....	2
Gjertrud.....	1
Gjertrud Petronelle.....	1
Gjørvel	1
Goro	8
Gro	1
Gunnbjørg	1
Gunnhild	34
Gunnor	2
Guri	7
Hedvig.....	7
Helene	1
Helge.....	2
Ingeborg.....	41
Ingeborg Maria Marte Sibilla Anniken....	1
Inger	14
Johanne	33
Jøran.....	10
Kari	99
Karen Katrine.....	1
Karen Margrete	1
Katrine	2
Kirsti	55
Klara	1
Klara Maria.....	1
Kristense	16
Lene	1

Johannes	21	Lisbet	6
Jokum	2	Lisbet Maria.....	1
Jon	23	Lise	1
Jordan	1	Mali.....	13
Jul	1	Maren.....	8
Just.....	1	Margrete.....	17
Jørn	25	Mari.....	74
Karl.....	1	Maria.....	40
Kjell.....	1	Marte.....	102
Klaus.....	2	Mette	14
Klemet	1	Olea.....	4
Knut.....	10	Pernille.....	18
Kolbjørn	2	Petrine	1
Konrad.....	1	Ragnhild.....	40
Kristen	13	Randi.....	2
Kristian	17	Rebekka	1
Kristoffer	26	Rønnau	10
Lars.....	32	Sebine	1
Lennert	1	Signe	1
Lorns.....	1	Sille	1
Mats.....	13	Siri.....	34
Mikkel	7	Sissel.....	7
Mons.....	4	Sofie.....	2
Morten.....	13	Susanne	6
Nils	32	Toran.....	3
Ola	124	Tore.....	16
Otto Ludvig	1	Åse	17
Pål.....	11	Til sammen	1082
Per.....	43		
Petter.....	2		
Rasmus	9		
Reier	4		
Rolv	1		
Sakse.....	2		
Simen.....	10		
Sjurd	10		
Skjøller	1		
Steffen	6		
Sten.....	2		
Sven.....	33		
Syprian	6		
Søren.....	10		
Tarald	4		
Tomas	1		
Tøllev	3		
Torbjørn.....	2		
Tord	3		
Tore/r.....	5		
Torkjell.....	10		
Torsten.....	9		

Trond	1
Tønnes	2
Ulrik	1
Ulrik Fredrik.....	1
Valentin	1
Vellom.....	1
Østen.....	1
Åsmund	1
Til sammen	912

Av mannsnavna er det ikke overraskende Ola som er det mest brukte med om lag 14 % av alle mannsnavn i 1762. Prosentandelen er dermed fordobla i forhold til 1647. Anders ligger på andre plass med sine 6 prosent. Hans har en andel på om lag 5 prosent, og ligger dermed på tredje plass. Per på fjerde plass med sine 4,7 %, Sven på femte plass med sine 3,6 %, Nils på sjette plass med sine 3,5 %, Gudbrand med 3,2 % på sjuende plass, Erik på åttende plass med 3,1 prosent. Først på en niende plass kommer Hallvord med 2,9 %, og har dermed gått relativt mye tilbake siden midten av 1600-tallet. Jørn kommer på en tiendeplass med 2,7 %.

Av kvinnenavna er det Anne som topper statistikken i 1762 med 10,5 %. På andre plass kommer Marte med 9,4 %, tett fulgt av Kari med 9,1 %. På fjerde kommer Berte med 7,9 prosent. På femte plass kommer Mari med 6,8 %, og på sjette kommer Kirsti med 5,1 %. Så følger Eli og Ingeborg på delt sjuende plass, med om lag 3,7 % hver. På delt åttende plass kommer Maria og Ragnhild, med 3,8 prosent hver. Sjøl om sammenlikninga er svært vanskelig med Skattematrikkelen fra 1647, er det neppe noen tilfeldighet at tre av de i alt seks kvinnene i 1647 heter Berte, Mari og Marte. Trolig har disse navna vært av de mest vanlige også den gang.

Sammenligner en ellers Skattematrikkelen fra 1647 og Ekstraskatten fra 1762 ser man at antallet mannsnavn er nesten dobbelt så stort i 1762 som det var over hundre år tidligere. Riktignok er nok ikke den reelle forskjellen så stor, da det i 1647 kun er et minimumstall, men til tross for det er det all grunn til å tru at forskjellen har vært ganske stor. I 1762 er det også slående hvor mange flere mannsnavn som er brukt enn kvinnenavn, henholdsvis 105 mot 74. Dette kan også illustreres ved at om lag 56 % av alle kvinnene i 1762 bærer et av de 10 mest brukte navnene, mens dette tallet for mennene kun er på om lag 49 prosent. Disse forskjellene er ikke spesielle for Høland, men må sies å eksistere på landsbasis.